

Wrocław 2020-08-07

dr hab. Barbara Rogowska
Instytut Politologii
Uniwersytet Wrocławski

Ocena dorobku naukowego dr. Natalii Klejdysz

Ocena dorobku naukowego dr. Natalii Klejdysz przygotowana w związku z wszczętą procedurą ubiegania się o stopień naukowy dra habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce.

Na treść tej oceny złożyły się wnioski z lektury prac składających się na dorobek Habilitantki, wnioski wynikające z oceny nadesłanej dokumentacji, zwłaszcza autoreferatu, wykazu publikacji, a także informacji o działalności dydaktycznej, organizacyjnej, współpracy naukowej i popularyzującej naukę oraz udziale w konferencjach naukowych.

I.

Ocena pracy wskazanej jako osiągnięcie

Habilitantka wskazała jako osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (zgodnie z art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65 poz. 595 ze zm.) – przedsięwzięcie zatytułowane **Geneza i przejawy emancypacji kobiet w tradycji judeochrześcijańskiej**, na które składa się jedna monografia (Przebudzenie bogini. Religijne źródła feminizmu w tradycji judeochrześcijańskiej, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2019, ss. 289), sześć artykułów w czasopismach naukowych (Andrea Dworkin - najbardziej znienawidzona feministka, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, nr 1, 2006, s.159-172, Wiedźmy i dziwadła, czyli polska droga do parytetu, *Przegląd*

Politologiczny, nr 2, 2011, s. 79-90, Kobiety w polskiej administracji publicznej, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, nr 4, s. 25-36, Nowy feminizm – teoria i praktyka, *Przegląd Politologiczny*, nr 2, s. 183-193, Urząd Pełnomocnika ds. Równego Traktowania jako element walki politycznej w Polsce, *Przegląd Politologiczny*, nr 4, s. 29-42, Bunt kobiet: w poszukiwaniu źródeł świadomości równościowej (od XVI do lat 60. XX w), *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, nr 2, s. 173-189) oraz cztery rozdziały w pracach zbiorowych (Równouprawnienie kobiet – problem parytetu, w: M. Musiał-Karg, B. Secler (red.), *Kobiety we współczesnym świecie. Rola i miejsce kobiety we współczesnym świecie*, Wyd. UAM, Poznań 2010, s. 21-36, Feminiści. Męski dyskurs w obronie praw kobiet, w: A. Balczyńska-Kosman i in. (red.), *Gender jako determinanta w przestrzeni Publicznej*, Wyd. UAM, Poznań 2012, s. 55-68, The phenomenon of the Congress of Women - a dilemma, w: M. Musiał-Karg, E. Lesiewicz, *Women's role and their Participation in public life of the Visegrad Countries*, Wyd. UAM, Poznań 2016, s. 99-106, Bóg jest czarną kobietą – „kolorowa teologia feministyczna, w: A. Stelmach i in. (red.), *Polityka i kultura w warunkach ponowoczesności*, Wyd. UAM, Poznań 2018, s. 321-328.

Autorka określiła zakres podmiotowy i przedmiotowy badań. Przedsięwzięcie naukowe jest rezultatem wieloletnich badań i zainteresowań myślą polityczną (liberalną i feministyczną), nauką społeczną Kościoła rzymskokatolickiego, a także ideą wolności, jej relacyjności, zwłaszcza odnoszącą się do równości i wspólnotowości, widoczną w historii ruchu feministycznego. W badaniach nad feminizmem można wyróżnić dwa nurty przedmiotowe. Jeden odnosi się do przejawów i dążeń emancypacyjnych i dominuje w nim ujęcie deskrypcyjne. Drugi nurt badań koncentruje się na poszukiwaniu źródeł orientacji prorównościowej kobiet.

Artykuły i rozdziały w pracach zbiorowych zaliczone przez Habilitantkę do przedsięwzięcia naukowego stanowią ilustrację rozwoju naukowego. Artykuł poświęcony A. Dworkin ma charakter historycznego odtworzenia losów

i aktywności przedstawicielki feminizmu. Autorka z dużą precyzją, ale i umiejętnością odtworzyła skomplikowane losy Dworkin, łącząc elementy biograficzne z rekonstrukcją jej poglądów, nie popadając w subiektywizm. Pokazując mity narosłe wokół tej postaci potrafiła je merytorycznie zweryfikować. Niejako „przy okazji” pokazała aktywność teoretyczną i praktyczną Dworkin na tle historii różnych nurtów feministycznych, egzemplifikacji organizacyjno-instytucjonalnych, sytuując ją w radykalnym nurcie walki z pornografią i zwolenniczką cenzury. Jak na pierwszą egzemplifikację zainteresowań Habilitantki myślą feministyczną, trzeba przyznać, że okazała się znakomicie przygotowana teoretycznie. Historyczno-opisowy charakter ma również artykuł pokazujący polską drogę do parytetu. Wspominając równościowe inicjatywy, jakie podejmowały kobiety w Europie i USA, zwróciła uwagę na odmiennność polskiego feminizmu z przełomu XIX i XX w. Indywidualną działalność polskich aktywistek w okresie zaborów cechowało dążenie do wszechstronnej emancypacji kobiet, w tym praw wyborczych (życzliwy stosunek Piłsudskiego i niechętny Dmowskiego). Autorka skupiła się przede wszystkim na prezentacji udziału kobiet w życiu społecznym (np. dwie organizacje społeczne kobiet PRL- Liga Kobiet i Koła Gospodyń Wiejskich), parlamentarnym (skupienie się na procentowym udziale kobiet w pracach sejmu i senatu, poczynając od 2 i 4 % w II RP, w PRL ok.23% z uwzględnieniem obecności jedynej kobiety w BP KC PZPR – w 1981 r. Zofii Grzyb, aż po III RP z maksymalnym udziałem w sejmie kontraktowym 13,5 %, po około 20 % udział kobiet w pozostałych kadencjach). Pokazała historię podejmowanych w Europie działań instytucjonalnych i politycznych na rzecz równości płci, ze szczególnym uwzględnieniem polskich sposobów respektowania równości praw kobiet i mężczyzn, losów instytucji mających zapewnić rzeczywiste równouprawnienie. Rzeczowe ujęcie tematu, przypomnienie losów poszczególnych instytucji, niezależnie od ich nazwy a mających stać na straży równoprawności płci w sposób jednoznaczny pokazuje

formalne potraktowanie tego zagadnienia przez poszczególne rządy. Pokazała także walkę polityczną toczoną przez różne partie w sprawie ustawy „parytetowej” aż do 2010 r., która zakończyła się połowicznym sukcesem. Stosując metodę historyczno-genetyczną starała się pokazać dążenia do parytetu z uwzględnieniem otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego. W artykule zatytułowanym „Kobiety w polskiej administracji publicznej” również napisanym z perspektywy historycznej pokazano piastowanie przez kobiety stanowisk w administracji rządowej, centralnej i terenowej. Awans jakiego doświadczyła w rządzie Daszyńskiego Irena Kosmowska był na wiele dziesięcioleci jedynym takim awansem, zarówno w PRL, jak i w III RP, nie tylko ze względu na początkową słabą samoorganizację kobiet, utrwalony w tradycji model ról kobiet oraz stanu ich samooceny. Z przeprowadzonej analizy zatrudnienia kobiet w administracji wynika, że zarówno w PRL, jak i w III RP notowano słabe uczestnictwo kobiet na stanowiskach decyzyjnych, mimo dużego zatrudnienia w administracji. Habilitantka napisała również artykuł poświęcony Kongresowi Kobiet jako instytucjonalnej egzemplifikacji ruchu kobietystycznego. Zwraca on uwagę ze względu na wykorzystanie teorii A. Touuuraïne’a, a także podjęty wysiłek zbudowania własnej definicji kobietyzmu, co stanowi rodzaj wkładu w rozwój teorii feministycznej perspektywy badawczej. Rodzajem kontynuacji badań nad instytucjonalnymi formami mającymi zapewnienia równouprawnienia płci stała się publikacja p.t. Urząd pełnomocnika ds. Równego traktowania jako element walki politycznej w Polsce, która niestety nie została dołączona do dokumentacji.

Odrębną, aczkolwiek pozostającą w nurcie badań nad feminizmem, grupą publikacji są opracowania na temat równoprawności politycznej, zwłaszcza badań nad poszukiwaniem źródeł motywacji prorównościowej kobiet. O ile wyżej omówione publikacje cechował w dużej mierze opisowy i historyczny charakter z elementami analizy, o tyle opracowania dotyczące źródeł orientacji prorównościowej kobiet stanowią dowód na postępujący rozwój naukowy.

Habilitantka wyszła poza deskrypcję na rzecz poszukiwania odpowiedzi na konkretne pytania badawcze

Pierwszym z tego cyklu jest artykuł zatytułowany „Feminiści. Męski dyskurs w obronie praw kobiet”. Poszukując źródeł idei prefeminizmu Autorka przyjęła założenie o bezzasadności feminizacji pojęcia feminizm. Postawiła kilka zasadnych pytań badawczych. Stosując metodę regresywną poszukiwała genealogii współczesnych feministów, od czasów starożytnych, wszak za punkt wyjścia, obierając literaturę nowotestamentową. Porównując patriarchalne archetypy modeli ról społecznych, w tym kobiet i mężczyzn w kulturze judaistycznej z naukami i kontekstem zachowań ludzi towarzyszących („Maria słuchała słów Jezusa, siadając u jego stóp”, zwracanie się do Jezusa mianem „nauczyciela”, Jezus rozmawiał z kobietami), doszła do wniosku, że był on feministą. Dla uzasadnienia wyводу przytoczyła wypowiedzi Jezusa i zapisane w Nowym Testamencie reakcje np. apostołów. Zwróciła uwagę na równościowe stwierdzenia św. Pawła (nie ma mężczyzny ani kobiety, ponieważ wszyscy jesteście jedno w Chrystusie”, „kobieta pochodzi od mężczyzny, tak też mężczyzna rodzi się z kobiety”). By następnie przeciwstawić ukonstytuowanemu w średniowieczu paradygmatowi kobiety w chrześcijaństwie (mając na względzie kult dziewictwa i kult boskiego macierzyństwa), któremu przeciwstawiono koncepcję podwójnej niepełnowartościowości kobiety (obarczenie kobiety winą za grzech pierworodny i paradygmat czarownicy). Podjęto również kwestię aktywności publicznej i religijnej kobiet przytaczając słowa św. Pawła, interpretowane jako zakaz pełnienia przez kobiety funkcji kapłana („kobiety w kościołach niech milczą”), jednocześnie przeciwstawiając im słowa św. Pawła na temat Febe (która „pełniła posługę Kościołowi w Kenchrach”). Podobnie, jak w poprzednich publikacjach, z kronikarską wręcz precyzją Autorka prześledziła, na przestrzeni dziejów, aktywność mężczyzn biorących w obronę kobiety. Skupiając się zwłaszcza na J. J. Rousseau, A.N. Condorccie czy J.S. Millu, nie zapominając o koncepcji falansteru Ch. Fouriera

czy feminizmu klasistowskiego. Zwróciła uwagę na jeden z nurtów współczesnego feminizmu męskiego, który skupia się na walce z dyskryminacją ze względu na płeć, na zmianę modelu kobiecości i męskości, odchodząc od kategorii „kryzysu męskości”. Kontynuacją badań nad kształtowaniem się ruchu feministycznego jest publikacja dotycząca tzw. nowego feminizmu, w którym Habilitantka poszukiwała przykładów teoretycznych i praktycznych jego recepcji w polskim Kościele rzymskokatolickim. Zaczęła od chrześcijańskich źródeł feminizmu w konfrontacji do patriarchalnej wykładni Kościoła. Odpowiadając na postawione pytania badawcze próbowała pokazać stan egzemplifikacji ewolucji stanowiska Kościoła wobec idei równouprawnienia kobiet. Zwróciła uwagę na tradycyjne stanowisko Piusa XI wobec kobiet, traktujące działania profeministyczne jako fanaberię i zupełnie już inne podejście Piusa XII, który wręcz zachęcał kobiety do działań prawotwórczych w celu osiągnięcia równouprawnienia. Jan XXIII włączył prawa kobiet do praw człowieka. Autorka zwróciła uwagę na postępującą ewolucję Stolicy Apostolskiej w kwestii kobiet, zwracając uwagę na fakt podniesienia przez Pawła VI, po raz pierwszy w historii Kościoła, kobiet do godności „Doktora Kościoła” (św. Teresa z Avili, św. Katarzyna ze Sieny), co oznaczało wzmocnienie charyzmatu kobiet. Ale dopiero 30 lat później tytuł ten otrzymała kolejna kobieta (św. Teresa od Dzieciątka Jezus w 10997 r.) a w 2012 r. Benedykt XVI uhonorował Hildegardę z Bingen uosabiającą średniowieczny archetyp kobiety aktywnej na rzecz Kościoła. Także Sobór Watykański Drugi obdarzył kobiety charyzmatem wiedzy bożej, i, zdaniem Habilitantki, „uchylił nieświadomie zapewne, furtkę dla kapłaństwa kobiet”. To ostatnie zdanie nie zostało podbudowane merytoryczną argumentacją. Prawdziwą „rewolucję” wprowadził Jan Paweł II odnajdując u podstaw cywilizacji chrześcijańskiej źródła legitymacji praw kobiet, co skutkowało akceptacją równouprawnienia kobiet i mężczyzn w sferze społecznej i politycznej. Jak słusznie zauważono w publikacji nie oznaczało to, zwłaszcza w polskim Kościele zmian dotyczących

zaangażowania kobiet w kościelnych instytucjach. Przede wszystkim omijano kwestię kapłaństwa kobiet. Zwrócono uwagę na równościowy charakter podstaw doktryny Kościoła pozostający w sprzeczności z rozwiązaniami instytucjonalnymi. Co prawda Jan Paweł II zmienił zdanie np. w kwestii ministrantury dziewcząt i po podtrzymaniu w 1980 r. zakazu posługi dziewcząt przy ołtarzu w 1995 r. uznał to za marginalizację i dyskryminację dziewczynek. Niezmienne pozostaje stanowisko w kwestii kapłaństwa kobiet. Benedykt XVI pozostał przeciwnikiem genderyzmu. Natomiast Franciszek I prezentuje niejednoznaczne stanowisko w sprawie obecności kobiet w życiu Kościoła.

W publikacji pt. „Bunt kobiet” Habilitantka poszukiwała źródeł świadomości równościowej kobiet od XVII do XX w. Doszła do wniosku, że głos kobiet stawał się słyszalny zwykle dopiero, gdy zyskiwał poparcie ze strony mężczyzn. W pracy tej poszukiwała i analizowała różnorodne determinanty świadomości równościowej kobiet, m.in., w teorii praw naturalnych, protestach, rewolucjach, wojnach. Zwróciła uwagę na niepowodzenia w żądaniu udziału w rządach rewolucyjnych we Francji w porównaniu do sytuacji kobiet w USA, doszukując się przyczyn w odmienności ich statusu nie tylko w innej historii obu państw, odmiennej organizacji społecznej, ale i religii. Formalnoprawne osiągnięcia I i II fali feminizmu Autorka skonfrontowała z faktycznym równouprawnieniem na przeszkodzie którego jawi się wielowiekowa patriarchalna koncepcja społeczeństwa i związana z nią świadomość ról obu płci.

W publikacji „Bóg jest czarną kobietą – „kolorowa” teologia feministyczna” Habilitantka ponownie poruszyła kwestię źródeł dyskryminacji i emancypacji kobiet w sferze religii. Przedmiotem zainteresowania są nurty teologii feministycznej kształtujące się od XIX w., początkowo w obszarze szeroko rozumianych religii protestanckich, potem w katolicyzmie i judaizmie. Autorka w sposób analityczny rejestruje odkrywane przez teologów feministycznych przejawy i aspekty religijne odnoszące się do Boga, prawd

wiary, z perspektywy obu płci oraz podejścia równościowego. Analizując womanizm i mujerista dowodzi, że symbole teologiczne są konstruktami społecznymi, a więc pochodzą z otoczenia zewnętrznego, nie mają natury objawionej, co może doprowadzić do zmiany obowiązującej, patriarchalnej interpretacji. Pokazuje w sposób precyzyjny, co zdaje się być cechą Jej narracji, w jaki sposób odmienność doświadczeń kobiet „białych” i „kolorowych” zdeteminowała powstanie nowych nurtów teologii feministycznej. Przy czym wybranym kryterium była rasa i pochodzenie klasowe. Wnikliwości analizy prezentowanych nurtów towarzyszy jednak pewnego rodzaju ujęcie redukcjonistyczne. Być może wiąże się ono z wykształceniem Habilitantki. Na przykład odwołując się do idei Istoty Najwyższej można pogłębić analizę odwołując się do znanych wierzeń pierwotnych różnych ludów (nie tylko ograniczać do „czarnych niewolników”), wywodzących się z odmiennych kultur. Autorka w sposób obiektywny prezentuje nie tylko skomplikowane merytorycznie, ale i ideologicznie treści (m.in. dotyczące „białej rasistowskiej i czarnej seksistowskiej teologii feministycznej”) na szerokim tle historycznym.

Pewną słabością wymienionych artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych jest brak umocowania metodologicznego. Co prawda w kilku publikacjach wspomniano zastosowane metody, ale poza użyciem nazwy metody nie pokazano w jaki sposób przeprowadzono badania. Habilitantka bardziej intuicyjnie zastosowała wybrane metody pomijając omówienie procedury badawczej. W kilku przypadkach sformułowano pytania badawcze i hipotezy. Generalnie jednak kwestie metodologiczne, jak i omówienie źródeł nie zostały w stopniu wystarczającym omówione.

Publikacja „Przebudzenie bogini. Religijne źródła feminizmu w tradycji judeochrześcijańskiej” jest z pewnością ukoronowaniem rozwoju naukowego Habilitantki. Potwierdza wyraźny, jakościowy postęp w rozwoju Badaczki. Stanowi syntezę prowadzonych badań nad feminizmem, teologią feministyczną, poszukiwaniem źródeł dyskryminacji i emancypacji kobiet. W pracy tej

Habilitationka bazuje na teorii matrylinearności M. Gimbutas i teorii gylanu R. Eisler, które stanowią podstawę metodologiczną. Autorce udało się przenieść obie teorie w obszar badań politologicznych. Założono, że obie teorie są wobec siebie komplementarne, narracje maskulinistyczne i feministyczne są równocenne, i możliwe jest skuteczne poszukiwanie źródeł dyskryminacji i emancypacji płci. Praca powstała z perspektywy feministycznej (metodologii feministycznej), która zakłada na poziomie epistemologicznym poszukiwanie na przykład sprawiedliwości społecznej. Autorka, w mojej opinii słusznie skłania się do stosowania ujęć fenomenologicznych w badaniach nad doświadczeniami kobiet. Wśród przyjętych hipotez na uwagę zasługuje uznanie różnic występujących między kobietami i mężczyznami na poziomie biologicznym oraz uznanie istnienia pozabiologicznych różnic między płciami, ale bez uznania prymarnej dominacji mężczyzn oraz uznanie że odmienność kobiet może być zdeterminowana potrzebą przetrwania w grupie społecznej. Także w tej publikacji kwestie metodologiczne nie zostały rozbudowane. W sumie Habilitationka ograniczyła się do wyliczenia zastosowanych perspektyw metodologicznych i wymienienia kilku zasad feministycznej metodologii. Tymczasem wskazane byłoby szczegółowe omówienie postępowania metodologicznego do realizacji określonych celów badawczych. Można powiedzieć, że podjęty problem nie został *expresis verbis* opracowany „w prezentowanej perspektywie badawczej”. Wspominając perspektywy metodologiczne nie zostały uzupełnione o konkretne ich zastosowanie. Nie wyjaśniono do zbadania jakich problemów badawczych i w jaki sposób je wykorzystano. Co nie do końca świadczy o pełnej świadomości metodologicznej.

Publikacja na swój sposób jest komplementarnym ujęciem feminizmu, uwzględniającym zarówno nurt liberalny, ale także womanizm i mujerista. Autorka postawiła sobie ambitny cel badawczy podejmując się odpowiedzi na pytanie czy istnieją dowody obecności pierwotnej świadomości feministycznej

(równościowej) oraz ustalenie znaczenia w tych poszukiwaniach teorii matriarchatu. Ważne pytania, które pojawiły się również w kilku artykułach dotyczą istoty władzy, czy zawsze musi przybierać formę dominacji, czy może przybrać formę partnerstwa, jaką rolę odgrywały religie w procesie patriarchalizacji oraz pytanie o źródła marginalizacji i emancypacji kobiet. Habilitantka postawiła tezę o dyskryminacyjnym znaczeniu instytucjonalnych form religii, odpowiedzialnych za ich instrumentalizację. Ten wątek wymaga odwołania się do teorii poświęconych procesom instytucjonalizacji i prywatyzacji religii, czego zabrakło w pracy. W rozdziale pierwszym zaprezentowano teorie matriarchalne stanowiące rodzaj genezy nowożytnego feminizmu. Rozdział drugi zawiera rekonstrukcję archetypu Wielkiej Bogini, zrealizowaną przez podjęcie próby nowego odczytania znanych mitów, kultów i rytuałów. Niestety w niektórych przypadkach ich interpretacja przybrała uproszczoną formę, trudną do przyjęcia, zważywszy na fakt, że ich podstawą były tylko wybrane odkrycia archeologiczne. Zabrakło także precyzyjnie określonych kryteriów oceny i interpretacji ich znaczenia. Matriarchalizm nie musi oznaczać, jak stwierdzono w pracy, okresu pokojowej koegzystencji. Przeczą temu niektóre formy organizacji społecznej występujące w przeszłości na niektórych wyspach na Triobrandach, Mikronezji i Melanezji. Także analiza wpływu religii judaistycznej na pozycję kobiet nie uwzględniła odmienności kulturowych i interpretacyjnych w różnych diasporach i epokach. Badania nad Tanachem zawsze będą obarczone pewnym ryzykiem ze względu na czas jego powstawania, a także dokonywane, na przestrzeni dziejów, korekty. Przykładem może być odwołanie do starotestamentowej „Ewy”. Wskazane byłoby odwołanie się do starohebrajskich mitów, w których różny był status pierwszych kobiet. Mogą one stanowić dodatkowe źródło przykładów preemancypacji kobiet. I dopiero wówczas należałoby rozpocząć analizę pozycji kobiet. Odwołanie się do patriarchalnej koncepcji Boga w judaizmie i chrześcijaństwie wymaga uwzględnienia pracy J. Ratzingera „Bóg Jezusa Chrystusa, w której

późniejszy papież Benedykt XVI dowodzi, że Bóg nie jest ani mężczyzną ani kobietą. Przy analizie statusu kobiet żydowskich skupianie się jedynie na tradycjach haredim (charedim) zawęża współczesną obowiązującą obyczajowość, która zwłaszcza w obszarze cywilnoprawnej (np. dotycząca rozwodów) przechodzi w II dekadzie XXI wieku swoistą przemianę. Nie brakuje kobiet, które pozostają w ramach wspólnoty haredim jednocześnie domagają się praw w obszarze cywilnoprawnym. W czwartym rozdziale Habilitantka zaprezentowała w szerokiej perspektywie równościowe dążenia kobiet w tradycji chrześcijańskiej. W tej części ponownie (podobnie jak w jednym z omówionych artykułów) pokazano niejednoznaczność postawy Kościoła wobec kobiet (kult dziewictwa, kult maryjny i nieposłuszeństwo Ewy), niosą określone skutki. Autorka pokazała odmienne w poszczególnych konfesjach chrześcijańskich pozycjonowanie kobiet oraz proces odkrywania świadomości równościowej. W pracy odnotowano, że w krajach protestanckich szybciej rozwinęła się teologia feministyczna i kobiety szybciej otrzymały np. prawa wyborcze. W katolicyzmie i prawosławiu teologia zajęła się ponownym odczytaniem Pisma Świętego, w translacji upatrując przyczyn dyskryminacji kobiet. Kwestia równouprawnienia kobiet i mężczyzn zaczęła być obecna w wypowiedziach Piusa XII, Jana XXIII, Pawła VI, aż po Jana Pawła II, który nadał nowy wymiar „nowemu feminizmowi”, który stał się wykładnią Kościoła. Zaprezentowany stosunek Cerkwi do zjawiska emancypacji kobiet nie odbiega od tradycyjnego ujęcia roli kobiety, mimo pewnej skłonności do przywrócenia żeńskiego diakonatu. Autorka skłania się ku pogładowi, że proces kształtowania świadomości równościowej był możliwy dzięki teorii praw naturalnych i matriarchatu.

Habilitantka w poszczególnych pracach składających się na przedsięwzięcie naukowe posługuje się słownictwem, które w ramach współcześnie rozumianej niekiedy poprawności politycznej w przestrzeni publicznej mogłoby zostać zakwestionowane (czarna kobieta, kolorowa

teologia, biały). Jej wyjaśnienie, że zastosowana terminologia jest zgodna z tą, którą posługują się badaczki i badacze teologii womanistycznej i mujezista, którzy są w większości Afroamerykanami i Latynoamerykanami uważam za wystarczające.

Na uwagę i uznanie zasługuje nie tylko przeprowadzenie wnikliwej analizy i syntezy, ale także podjęcie dyskusji, polemiki naukowej, pozwalającej przedstawić poszczególne kwestie w szerokiej perspektywie, jak i umiejętność formułowania zasadnych wniosków. Habilitantka, co już kilkakrotnie podkreślałam, precyzyjnie nie tylko przemyślała obszar badawczy, zdefiniowała najważniejsze kategorie badawcze. Pracę cechuje precyzja w wyrażaniu myśli, styl naukowy z elementami erudycyjnymi. Wykorzystany w pracy rozległy materiał faktograficzny również zasługuje na pozytywną ocenę. Pozytywnie należy odnotować również szeroki zakres problematyki, która stała się początkowo przedmiotem opisu, a następnie analizy i syntezy. Nie ulega wątpliwości wartość merytoryczna dokonanej analizy zawarta w publikacjach Habilitantki.

Problematykę prac określonych jako przedsięwzięcie naukowe, mimo licznych opracowań, można uznać za oryginalną. W pracach wskazanych jako podstawowe osiągnięcie w postępowaniu habilitacyjnym niezbędne jest wyraźne określenie celu, problemów badawczych, czytelne przedstawienie hipotez roboczych (postulatów, pytań badawczych), metod jakie zostaną wykorzystane w pracy. Wszystkie wymogi Habilitantka spełniła. Precyzyjnie określiła, skądinąd skomplikowany, problem badawczy, cele pracy, formułowała hipotezy i pytania badawcze. Natomiast założenia metodologiczne zostały wyłożone dość skromnie i w sposób mało przejrzysty. Przytoczone sformułowania nie wystarczają i nie pozwalają na jednoznaczną ocenę metodologicznego charakteru publikacji. Zabrakło szczegółowych odniesienia do wymienionych metod. Nie ulega jednak wątpliwości, że warsztat Habilitantki jest warsztatem politologa.

Konstrukcja poszczególnych prac przedstawionych jako przedsięwzięcie naukowe jest prawidłowa, spójna. Dominuje układ problemowo – rzeczowy, osadzony w chronologii. Autorka omówiła zawartość treściową. Dokonano także analizy stanu badań wraz krytyczną oceną zawartości poszczególnych tekstów. Także zakończenie w monografii spełnia funkcje konkluzji, tezewego (komentarzowego) podsumowania pracy, określenia w jakim stopniu zrealizowany został określony we wstępie cel badawczy i co realizacja ta przyniosła w sensie oryginalnych ustaleń, wkładu w naukę. Większość wniosków można uznać za oryginalny wkład w rozwój nauki. Tym bardziej że Habilitantka sformułowała kolejne postulaty badawcze. Podsumowując, zarówno wstęp, jak i zakończenie monografii należy uznać za wysoce merytoryczne.

Przedstawione do oceny przedsięwzięcie naukowe, na które składa się monografia, sześć artykułów w czasopiśmie naukowych oraz cztery rozdziały w pracach zbiorowych cechowała początkowo (w pierwszych artykułach) narracja deskrypcyjna, która stopniowo w badaniu skomplikowanej materii przeszła w analizę by osiągnąć poziom syntezy w monografii (ostatniej chronologicznie publikacji), pozwalając zbadać skomplikowane zjawiska i procesy emancypacyjne, teologiczne, mające charakter kontekstowy, podtekstowy. W mojej ocenie Autorka dokonała rozstrzygnięcia wskazanych problemów badawczych. Zaprezentowała pogłębioną refleksję obok logicznej konceptualizacji obszaru badań i merytorycznych rozważań. Autorce udało się nie tylko uporządkować niezwykle skomplikowaną materię, ale także połączyć ją w logiczne ciągi przyczynowo – skutkowe. W poszczególnych publikacjach prezentowane dane ilościowe i statystyczne zostały zweryfikowane, przeanalizowane, opatrzone wyjaśnieniami i komentarzami. Każda z publikacji zawiera obszerną bibliografię, która świadczy o rozeznaniu Autorki w literaturze przedmiotu i umiejętności ich wykorzystania. Przypisy sporządzono prawidłowo. Niewątpliwie świadczą o dobrym panowaniu

Habilitantki nad opisywaną materiałą, spełniają swoją rolę w zakresie informacji i faktograficznych uzupełnień. Wiele z nich pełni funkcje przyczynkarskich komentarzy poszerzających wykład główny.

Ocena osiągnięć naukowych dorobku Habilitantki jest oczywista i w mojej ocenie może stanowić podstawę do kontynuowania postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce. Przedstawione do oceny osiągnięcia naukowe mają wartość w zakresie porządkującym i systematyzującym zebrany materiał, ale przede wszystkim w aspekcie najbardziej pożądanym tj. interpretacyjnym, komentarzowym. Jak na wymogi przewodu habilitacyjnego realizacja tematów poszczególnych prac obejmuje nie tylko opis, ale także analizę komplementarnego ujęcia feminizmu, uwzględniającego zarówno nurt liberalny, ale także womanizm i mujerista.

II. ocena pozostałego dorobku naukowego

Pozostały dorobek naukowy obejmuje osiem artykułów zamieszczonych w czasopismach naukowych i pracach zbiorowych, dotyczące myśli liberalnej oraz społecznej nauki Kościoła. Habilitantka wyraźnie wyszczególniła prace powstałe po uzyskaniu stopnia doktora. Najczęściej Autorka publikowała w czasopismach takich jak „Przegląd Politologiczny” i „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”. Rozdziały w pracach zbiorowych wydanych przez Wydawnictwo UAM, chociaż są też publikacje wydane przez inne ośrodki naukowe, np. w Szczecinie, Lublinie, co wskazuje na widoczną dywersyfikację.

Wspomniany pozostały dorobek Habilitantki, zgodnie z literą ustawy, różni się merytorycznie od osiągnięć naukowych wskazanych jako podstawa przewodu i nie pokrywa się tematycznie z pracą na stopień doktora. Przedłożone do oceny artykuły mieszczą się w standardowej wielkości. Charakteryzują się poprawnym stylem i klarownością wypowiedzi. Jednakże

zwykle nie posiadają wyraźnie zaznaczonego wstępu, sformułowania celu/celów, czy metod badawczych.

Rezultatem badań nad liberalizmem są artykuły powiązane tematycznie z przedmiotem dysertacji doktorskiej, dotyczące krytyki socjalizmu w ujęciu Ludwiga von Misesa (w Przeglądzie Politologicznym, nr 2, 2002) oraz artykuł „Hobbes miał rację?” (w The Polish Political Science Quarterly, nr 1, vol.1, 2013). Dr Natalia Klejdysz opublikowała także rozdziały w pracach zbiorowych: 1) „Konserwatyzm jako ideologia, doktryna, postawa w: S. Stępień (red.), Konserwatyzm. Historia i współczesność, Lublin 2003, 2) „Tolerancja i koegzystencja – wyzwanie dla jednoczącej się Europy, w: M. Kosman (red.), W Kręgu chrześcijańskich tradycji starego kontynentu, Poznań 2005, oraz 3) „Idea wolności słowa – od starożytnej Grecji do ACTA, w: T. Wallas (red.), Współczesne media. Wybrane problemy, 2016.

Efektem prac badawczych dotyczących nauki społecznej Kościoła są następujące publikacje: Problem demokracji w nauce społecznej Kościoła XX w., w: Przegląd Politologiczny, nr 4, 2007, Solidaryzm w nauce społecznej Kościoła, w: T. Sikorski, A. Wątor (red.), Religia jako źródło inspiracji w polskiej myśli politycznej XIX-XX w, Szczecin 2007, Środki społecznego przekazu w nauce Kościoła, w: J. Sobczak, A.W. Mikołajczak, B. Hordecki, Zderzenie czy dialog państw narodowych w Europie?, Poznań 2008.

III. Ocena osiągnięć dydaktycznych, aktywności organizacyjnej, popularyzatorskiej oraz aktywności w zakresie współpracy międzynarodowej.

Dr Natalia Klejdysz jest politologiem zajmującym się badaniem myśli politycznej, liberalizmu i feminizmu oraz badaniem społecznej nauki Kościoła.

Habilitantka rozpoczęła badania naukowe na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

od przygotowania w 1991 r. pracy magisterskiej nt. „Stereotyp Żyda w prasie wielkopolskiej okresu międzywojennego”, pod kierunkiem prof. nadzw. dr hab. Jacka Sobczaka.

W 2000 r. uzyskała stopień doktora na podstawie dysertacji pt. „Myśl polityczna Ludwiga von Misesa”, której promotorem był prof. dr hab. Jacek Sobczak.

W 1993 r. dr Natalia Klejdysz została zatrudniona na stanowisku asystenta, a w 200 r. adiunkta w Zakładzie Systemów Prasowych i Prawa Prasowego. Od 2015 r. pracuje jako starszy wykładowca w Zakładzie Kultury Politycznej. Dodatkowo w latach 2000-2014 była zatrudniona w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Koninie na stanowisku docenta.

Działalność dydaktyczną dr. Natalii Klejdysz mogą ocenić pośrednio na podstawie informacji zawartych w Autoreferacie oraz na stronie internetowej. Dr Klejdysz prowadziła zajęcia z następujących przedmiotów: Myśl polityczna, Systemy religijne współczesnego świata, Kultura i religia na Bliskim Wschodzie, Religia w Azji Wschodniej i Południowej, Kobiety w religiach świata, Administracja publiczna, Wstęp do zarządzania w sytuacjach kryzysowych, Zarządzanie kryzysowe. Habilitantka była promotorką prac licencjackich około 50 studentów. Uczestniczyła w pracach komisji egzaminacyjnych egzaminów licencjackich. Jest również promotorem pomocniczym pracy doktorskiej pt. *Indymedia w funkcjonowaniu nowych ruchów społecznych. Analiza na przykładzie ruchów alterglobalistycznych i antyglobalistycznych w Polsce i Stanach Zjednoczonych Ameryki*”.

Z całą pewnością tę sferę działalności należy wzmocnić wskazaniem uczestnictwa Habilitantki w konferencjach i kongresach naukowych o charakterze międzynarodowym zarówno w Polsce, jak i zagranicą. Takie wymagania stawia przed Kandydatem cytowane wyżej *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* z 2011 roku. Habilitantka w Autoreferacie

stwierdziła, że wzięła udział w pięciu konferencjach (czterech krajowych, jednej międzynarodowej).

Habilitationka brała udział w 2011 r. w międzynarodowym projekcie badawczym wraz z pracownikami Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego, którego celem było opracowanie podręcznika akademickiego dla studentów dziennikarstwa. W jego ramach wzięła udział w wyjeździe studyjnym do Kijowa.

Habilitationka odbyła kilka staży naukowych odbytych zagranicznych – na Uniwersytecie im. Masaryka w Brnie (2009) i w wizycie studyjnej w Strasburgu (2015). Dr Klejdysz wzięła również udział w wielu szkoleniach podnoszących kwalifikacje (Staż krajowy „BRing. Nauki społeczne dla gospodarki w 2013 r., szkolenie Wypromuj się naukowcu w 2014 r., szkolenie Jak zwiększyć rynkową atrakcyjność wyników badań naukowych w 2014 r.).

Do osiągnięć Kandydatki w szczególności zaliczam pełnienie funkcji członka PTNP, bycie redaktorem tematycznym w Komitecie Redakcyjnym „The Polish Political Science Quarterly”, bycie w Komitecie Naukowym konferencji „Od Johna Stuarta Milla do Johna Rawlsa. Przemiany liberalizmu społecznego”, pełnienie funkcji sekretarza nadzwyczajnego posiedzenia Rady Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w sprawie przeprowadzenia kolokwium habilitacyjnego i nadania stopnia naukowego. Wielokrotnie była członkiem komisji rekrutacyjnej w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa oraz członkiem Rady Wydziału.

W paragrafie 5 wspomnianego *Rozporządzenia* sformułowany jest wymóg wskazania udziału w konsorcjach i sieciach badawczych oraz kierowania projektami realizowanymi we współpracy z naukowcami z innych ośrodków naukowych krajowych i zagranicznych. Habilitationka kilkakrotnie (pięciokrotnie) uczestniczyła w pracach nad przygotowaniem wniosków grantowych, które nie zostały zakwalifikowane.

Habilitationka brała również udział w przedsięwzięciach popularyzujących naukę. Wygłosiła w 2012 r. wykład dla uczniów LO w Międzyrzeczu. Współpracuje z UTW w Luboniu. W latach 2015-2016 brała udział w Debatach Oksfordzkich na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Bierze również udział w pracach komisji egzaminacyjnej Olimpiady o Polsce i Świecie Współczesnym.

Konkluzja

Po przeanalizowaniu całokształtu dokonań dydaktyczno - organizacyjnych i naukowo-badawczych Habilitationki mogę stwierdzić, że na dobrą ocenę zasługuje Jej działalność organizacyjna na rzecz Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, a także udokumentowany po obronie rozprawy doktorskiej dorobek naukowy.

Recenzent w postępowaniu habilitacyjnym, na podstawie art. 16 ust.1 Ustawy o stopniach i tytułach, musi również ocenić, czy od czasu uzyskania stopnia doktora Habilitationka legitymuje się osiągnięciami naukowymi, które stanowią znaczny wkład Habilitationki w rozwój dyscypliny nauki o polityce. Czy wyniki badań upoważniają do stwierdzenia, że w karierze naukowej dr Natalii Klejdysz, w ciągu ostatnich lat dokonał się znaczący postęp jakościowy.

W mojej ocenie dorobek wskazany jako podstawa habilitacji, jak i pozostałe osiągnięcia badawcze mieści się w kryteriach sformułowanych przez Ustawodawcę w zakresie nauki o polityce. Habilitationka jest badaczem nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce. Większość prac i artykułów można określić jako politologiczne, nieliczne jako interdyscyplinarne, sytuujące się na pograniczu historii i politologii (historii politycznej). Dlatego uważam, że podjęte przez Habilitationkę starania o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce są, jak najbardziej, uzasadnione. W mojej ocenie dr Natalia Klejdysz posiada wystarczający, z punktu widzenia wkładu w rozwój dyscypliny nauki o polityce,

dorobek naukowy. Stanowi on ważny i oryginalny wkład w rozwój dyscypliny nauki o polityce, z zakresu której zamierza uzyskać kolejny stopień naukowy.

Po wnikliwym przeglądzie całości dorobku Habilitantki, biorąc pod uwagę zarówno przygotowanie dydaktyczne, jak i poziom prac do dorobku habilitacyjnego stwierdzam, że stanowi on podstawy do kolokwium habilitacyjnego w zakresie nauki o polityce. Uważam że warsztat Habilitantki jest warsztatem politologa.

Wymienione nieliczne uwagi i zarzuty można uznać za perfekcjonistyczne. Część z nich jest z pewnością dyskusyjna. Wyrażając moje oceny kierowałam się dyrektywami zawartymi w Ustawie o stopniach i tytułach oraz w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (paragraf 3 i 4).

Barbara Rogowska